

การฝึกลูกช้าง

โดย

เชื้อ ว่องส่งสาร สด.บ., Dip. Bact.

ผู้อำนวยการกองวิชาการ กรมปศุสัตว์

เกือบจะกล่าวได้ว่าช้างเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้ธงช้างเป็นธงชาติไทย เรือสินค้าไทยที่ไปมาค้าขายใช้ธงช้าง ซึ่งรูปช้างยังมีอยู่ในธงของราชนาวีสสมัยปัจจุบัน เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จต่างประเทศเป็นครั้งแรกที่สิงคโปร์เมื่อ 16 มีนาคม 2414 ก็ได้พระราชทานรูปหล่อช้าง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ แสดงว่าพระองค์ได้เสด็จมาที่นี่ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ประเทศสิงคโปร์

ช้างเป็นสัตว์ที่ได้ทำประโยชน์ต่อประเทศไทยอย่างมาก ในสมัยโบราณได้ใช้ในสงคราม และเป็นราชพาหนะในการทำศึก พระมหากษัตริย์ทรงชนช้างกับข้าศึกได้ชัยชนะและยังความเป็นไทยจนทุกวันนี้ ราชอาณาจักรสุโขทัยตั้งขึ้นโดยอาศัยพ่อขุนรามคำแหง ชนช้างกับขุนสามชนได้ชัยชนะ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชนช้างกับพระมหาอุปราชาได้ชัยชนะ พระเจ้าตากสินมหาราชใช้ทัพช้างตีเมืองจันทบุรีแตก และใช้เป็นขุมกำลังกอบกู้อิสรระภาพ ตราบประจำจังหวัดระยองยังคงใช้ช้างก็เพื่อรำลึกถึงพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้พักช้างที่เมืองนี้ ก่อนตีเมืองจันทบุรี

ในยามหมดศึก บ้านเมืองสงบ มีการค้าขายทรัพยากรของชาติไทยส่วนใหญ่เป็นไม้สักอยู่ในป่าก็ได้อาศัยแรงงานจากช้างชักลาก จึงมีการฝึกช้างทำงานอยู่ตลอดมา ปัจจุบันการใช้ช้างไม่แพร่หลายเนื่องจากมีเครื่องทุ่นแรงเข้ามามาก ความจำเป็นในการใช้ช้างจึงน้อยลง การฝึกช้างก็น้อยลง และอาจจะเสื่อมหายไปในที่สุด

กองทำไม้ภาคเหนือขององค์การป่าไม้จึงได้ตั้งศูนย์ฝึกลูกช้างขึ้นที่ปางละ กิโละเมตร
ที่ 54 ถนนลำปาง—เชียงใหม่ขึ้นเพื่อเป็นการรักษาการฝึกช้างไว้มิให้ศูนย์สลายไป

ก่อนจะเล่าถึงการฝึกช้าง โคร่ขอเล่าเลยไปถึงตอนลูกช้างเกิดก่อนเพราะ
เป็นเรื่องที่แปลกและน่าสนใจมากกล่าวคือช้างแม่ที่ท้องแก่ นั้น โดยสัญชาตญาณจะต้อง
หาช้างอื่น โดยมากเป็นช้างพังตัวกันเป็นเพื่อนคอยช่วยเหลือเวลาคลอด และเลี้ยง
ลูกช้าง นายแอลลิส เจ้าหน้าที่สงวนพันธุ์สัตว์ป่าของลังกาใต้เล่าว่าได้ไปแอบดูช้าง
ป่าที่คลองตลุกกริมทะเลสาป กุทลิลละ มีช้างออกมา 9 เชือกด้วยกัน เชือกหนึ่งเป็น
ช้างพัง ซึ่งต่อมาได้คลอดลูกนั้น เริ่มคุกเข่า นอนตะแคง ช้างเชือกอื่นที่ยืนอยู่
รอบ ๆ ใช้งวงลูบคลำไปทั่วตัวของช้างพัง ช้างพังก็ลุกขึ้นเดินไป 2-3 ก้าวก็ลงนอน
ในท่าเดิมอีก ช้างที่อยู่ก็เข้าไป เหลือเชือกหนึ่งที่เฝ้าอยู่ตลอดเวลาช้างพังได้ลุก
และนอนลงเช่นเดิมอีก คราวนี้มีฝูงสัตว์อื่น ๆ โต้ประมาณ 2 ฟุต ไล่ออกมาจาก
อวัยวะสืบพันธุ์ในระหว่างที่ดูยังคาอยู่ นางช้างได้เดินกลับไปกลับมาและลงนอนอีก
คราวนี้ฝูงแตกมีวัตถุเหลวไหลออกมาจากอุ้งนั้น พร้อมกับนั้นช้างเชือกที่เป็นเพื่อนอยู่
ก็ไปรวมกับช้างโขลงในป่า นางช้างยังนอนในท่านั้นประมาณ ครึ่งชั่วโมง สบัดและ
ฟาดวงไปมา ไม่มีเสียงร้อง ท้องกระเพื่อมไปมาเป็นระยะตุล่ายหอบ จากนั้น
มีช้าง 2 เชือกออกมายังนางช้างใช้งวงคลำบริเวณอวัยวะสืบพันธุ์ แล้วก็พากันเดินเข้า
ป่าไป ต่อมาสักครู่ นางช้างได้ล้างขาหลังกว้างออกไปแลเห็นหัวและเท้าหน้าของ
ลูกช้างโผล่ออกมา และนางช้างยืนขึ้นทันทีที่ลูกช้างออกมาพ้นท้อง และเดินไป
ประมาณ 10 ก้าวมีโลหิตไหลออกมามาก นางช้างลงนอนตะแคงพลิกตัวไปมาลูกช้าง
ที่ออกมา คั่นอยู่ ตัวเต็มไปด้วยเมือก ประมาณ 15 นาทีต่อมา ช้างเชือกหนึ่งจาก
โขลง เดินมาหาลูกช้างยกลูกช้างด้วยวง แล้ววางตามเดิม พร้อมกับแผดเสียงร้อง
ช้างทุกเชือกในโขลงจึงพากันออกจากป่าแผดเสียง แล้วเข้าหาช้างเกิดใหม่ เอาจวงพัน
ทราย เอาเท้าเตะทรายลงบนตัวลูกช้าง ทำเช่นนั้นประมาณ ๕ ซม. เมื่อหยุดแล้ว
ลูกช้างจะลุกขึ้น เนื้อตัวแห้งสนิทพอลุกขึ้นก็แสวงหานมจากช้างตัวอื่น ส่วนแม่ช้างยัง
นอนอยู่จากรายงานของนายแอลลิส และจากวารสารแผนกไม้สักฉบับวิชาการเล่ม 1

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับช้าง พอสรุปได้ว่า ช้างเป็นสัตว์ที่ฉลาด และคอยช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะเวลาจะออกลูก เป็นสัญชาตญาณของช้างเมื่อรู้สึกตัวว่าตนท้องแก่ จะต้องหาช้างอื่น โดยมากเป็นช้างพังด้วยกัน เป็นเพื่อนอยู่ตลอดเวลาช้างตัวที่เป็นเพื่อนนี้ เรียกว่า “แม่รับ” จะทำหน้าที่ช่วยเหลือตลอดเวลา ทำหน้าที่เลี้ยงลูกช้างแทนแม่จริงบางเชือกรักและหวงแหนลูกช้างมากกว่าแม่จริง ๆ เสียอีก แม่รับมีความจำเป็นมากในการช่วยคลอดและช่วยลูกช้าง โดยเฉพาะในขณะคลอดใหม่ ๆ แม่ช้างทำอะไรไม่ได้ เพราะรกยังไม่ออก และยังเจ็บปวดเนื่องจากการคลอด แม่รับจะเป็นผู้ช่วยลูกช้างคันลูกช้างให้พลิกไปมา เพื่อให้เยื่อหุ้มตัวลูกช้างขาดพุงลูกช้างให้ลูกขึ้น และกันให้ห่างจากแม่ช้าง เพราะแม่ช้างบางเชือกเมื่อคลอดลูกใหม่ ๆ จะกัดลูกช้างตายได้ ทั้งนี้อาจจะล้มตัวเนื่องจากการเจ็บปวดระหว่างคลอด แก่ช้าง (หัวหน้าควาญช้าง) เคยเล่าให้นายชั้น คันธพนิต สัตว์แพทย์ของแผนกไม้สักฟังว่า ช้างพังขององค์การเชือกหนึ่งคลอดลูกที่เมืองงาว จังหวัดลำปาง โดยไม่มีแม่รับช่วยเหลือ เมื่อคลอดแล้วควาญช้างปล่อยลูกช้างเดินเข้าหาแม่ ปรากฏว่าแม่ช้างจับวงลูกช้าง เข้าปาก แล้วกัดทำให้ลูกช้างหายใจไม่ออกตายทันที

ช้างทุกตัวเกิดมาก็มีการตั้งชื่อ แผนกไม้สักได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการตั้งชื่อไว้รอบคอบ และระมัดกุมคึกคือตั้งชื่อตามสถานที่เกิด

ถ้าเป็นช้างพลายก็ตั้งชื่อยาแดงที่ใกล้เคียง เช่นเกิดที่ใกล้คอยยาแดงก็ชื่อยาแดง ถ้าเป็นช้างพัง ก็ตั้งชื่อ ลำห้วย หนอง เช่นเกิดที่หนองหวาย ชื่อพังหวาย

จะโดยบังเอิญหรืออย่างไรไม่ทราบ ลูกช้างที่เกิดที่ญี่ปุ่นนั้น เป็นช้างพลายก็ได้ให้ชื่อตามตำบลที่เกิดเหมือนกัน คือเกิดที่ลานใหญ่ในงาน เลยชื่อว่า Hirobachan ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า Young Mr. Plaza ถ้าแปลเป็นไทยก็เห็นจะแปลว่า “พลายลานน้อย”

ลูกช้างจะเริ่มหัดเดิน เมื่ออายุประมาณ 5 ปีขึ้นไปอายุตั้งแต่คลอดถึง 5 ปี ยังคงติดตามแม่อยู่แต่ทั้งนี้ แล้วแต่สุขภาพของลูกช้างเป็นสำคัญขณะนั้น กองทำไม้

ภาคเหนือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกลูกช้าง โดยรวบรวมลูกช้างจากจังหวัดต่างๆ ขององค์การ มีโครงการจะนำแม่ช้างท้องมารวมเลี้ยงไว้ เพื่อให้ทุกลูก ณ ที่ศูนย์เพราะสะดวกแก่การดูแล โดยเฉพาะลูกช้างถ้าอยู่ที่อื่นมักจะถูกรุกกัดตายในเมื่ออายุประมาณ 2 ขวบ เพราะอายุขณะนั้นลูกช้างจะชนเที่ยวไกล บางทีแม่เรียกเป็นชั่วโมงๆ ยังไม่กลับ ยิ่งกว่านั้นถ้าพบงูก็จะเล่นกับงูเสียอีก ถ้าเป็นงูพิษก็จะถูกกัดตายช่วยไม่ทัน

ขณะนี้มีลูกช้างได้รับการฝึกอยู่ 9 เชือกด้วยกัน เชือกที่เล็กที่สุดอายุ 4 ขวบ ชื่อพลายหยวก น่ารักมาก ขยันฝึก นอกจากนั้นอายุประมาณ 7-10 ปี มีทั้งช้างพังและช้างพลาย ช้างพังมี 5 ตัว ชื่อ พังสิน, พังเทิน, พังวังเจ้า พังหวาย และ พังตาต โดยมีตารางฝึกคือ

ตารางฝึกสอนลูกช้าง

ของศูนย์ฝึกลูกช้าง กองท่าไม้ภาคเหนือ อ.อ.ป. จังหวัดลำปาง

เวลาฝึกลูกช้าง ตามปกติเริ่มฝึกตั้งแต่เวลา 6.00 น. จนถึงเวลา 9.00 น.

วันหยุด หยุดฝึกทุกๆ วันพระ และวันหยุดประเพณีนิยมทางพระพุทธศาสนา

การฝึกช้าง

ควาญช้างออกจากปางไปแก่ช้างในป่ามาอาบน้ำ เสร็จแล้วหลังอาหารเข้าจึงเริ่มฝึกเมื่อเวลา 07.00 น. พอตี การฝึกทำตามตารางดังต่อไปนี้:-

1. เข้าแถวเรียงหนึ่ง แก่ช้างจะตรวจตราสุขภาพลูกช้างทุกเชือก หากมีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้นก็ให้รับรายงานทันที ให้เดินเรียงหนึ่งตามสนามฝึกโดยรอบด้วยความพร้อมเพรียง 1 รอบ
2. หลังจากเดินเรียงหนึ่งครบหนึ่งรอบ ให้แปรขบวนเป็นเดินเรียงสอง อีก 1 รอบ
3. หลังจากเดินเรียงสองครบหนึ่งรอบ ให้แปรขบวนเป็นเดินเรียงหน้ากระดานอีก 1 รอบ

4. เดินหน้ากระดานครบหนึ่งรอบ ให้ยืนตรงแล้วก็เอนลง แล้วให้ลุกขึ้นยืน
5. ฝึกให้ควานขึ้นลง โดยให้เด็กให้ควานลง แล้วเด็กให้ควานขึ้น และให้ลูกข้างยืนยกขาหน้าขึ้นรับควานเพื่อลงจากหลัง แล้วยกขาขึ้นรับควานเพื่อขึ้นที่หลัง
6. ฝึกให้เก็บของตกคินยื่นส่งให้ควาน รวมทั้งให้เอนเก็บของ ส่งของด้วย
7. ทิ้งแถวหน้ากระดานเดินไปตบแต่งเครื่องอุปกรณ์การลากไม้ ณ ที่ ๆ เก็บเครื่องอุปกรณ์
8. ฝึกลากไม้ โดยให้ลากเดี่ยว
9. ฝึกลากไม้ โดยให้ลากติดสร้อย (สองเชือกติดตามกัน โดยให้ข้างพังเดินหลัง)
10. ฝึกลากไม้ โดยให้ลากติดคู่ (สองเชือกต่างคนต่างลาก โดยติดจุมูกซุงเดียวกัน)
11. ฝึกลากไม้ โดยให้ลากติดเทียม (ติดลากข้างหน้า 1 เชือก หลังซุง 1 เชือก)

หมายเหตุ ข้อ 9-11 เนื่องจากการทำงานอาจต้องลากไม้ใหญ่ ไม่สามารถลากโดยเชือกเดี่ยวได้ ประกอบกับระยะทางลากอาจเป็นอุปสรรคจึงต้องผลิตเพลงตามเหตุการณ์

12. ฝึกหักให้แหนบไม้ ทั้งแหนบคู่และแหนบเดี่ยว
13. ทิ้งแถวหน้ากระดาน ให้มารับรางวัล ส่วนมากให้อ้อย ทางมะพร้าว กล้วย มะขาม ฯลฯ
14. ฟังดนตรีพื้นเมือง
15. ให้ฝึกหักเดินไปตามถนนหลวงเป็นระยะทางประมาณ 10 ก.ม. อาทิตย์ละ 2 ครั้ง เพื่อให้คุ้นกับรถราต่าง ๆ

16. ฝึกหัดให้ขึ้นไปบนคอยสูง เพื่อฝึกการทำงานบนคอย อาทิตย์ละ 1 ครั้ง เนื่องจากลูกช้างก็มีนิสัยใจคอคล้าย ๆ กับเด็ก ๆ หรือสุนัข อุปกรณ์การสอนจึงมีความจำเป็นจะต้องให้รางวัล คือขนม กล้วย อ้อย ๆ เพื่อล่อใจให้ฝึกทำงานต่าง ๆ ได้ดีและมีความจดจำ บางครั้งหากค้อมากก็อาจทำโทษบ้างเพื่อให้เช็ดหลาย.

ภาษาที่ฝึกใช้ภาษาคังเคิมซึ่งเป็นภาษากะเหรี่ยง ๆ ใช้ช้างมาก เช่น

คำว่า แม็บ = ให้หมอบลง

แต็ก = ยกขาหน้าให้ควานูช้างขึ้น เป็นต้น หลักสูตรการฝึกใช้เวลา 2 ปี

อย่างไรก็ตาม ช้างก็มีความรู้สึกไถ่คน เข้าไปมากเมื่อฝึกแล้วจะมีคนตรีพื้นเมืองให้ฟังมีการเล่นซึง (ก็ตาร์พื้นเมือง) สะล้อ (ซอ) และขลุ่ย เห็นจะเป็นเพราะความเคยชินกรรมัง ช้างไปแสดงที่ญี่ปุ่นไม่ยอมแสดงเมื่อเปิดเพลงญี่ปุ่นต้องโทรเลขมาเอาเทปเพลงไทย นำชมเชยกองท่าป่าไม้ ที่ได้ริเริ่มฝึกลูกช้างไว้เพราะศิลปะแบบนี้หน้าวันจะสูญไป ในเมื่อช้างมีประโยชน์น้อยลง และจะหาทุได้ยาก

ที่มาของการเรียบเรียง

1. วารสารแผนกไม้สัก องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ฉบับวิชาการเล่ม 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับช้าง
2. Ceylow Veterinary Journal, March 1954
3. จากคำบอกเล่าของ นายชื้น คันธพนิต สัตวแพทย์แผนกไม้สัก องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ลำปาง.